

MUSTAFA B. ABDURRAHMAN BAŞTERZİ, TARİKATI VE MÜRİDİN ÂDÂBINA DAİR GÖRÜŞLERİ

Fatma ADSOY*

ÖZET

Bu makalede, tasavvufa dair âdâb ve usûl kitaplarında ele alınan konuların Cezayirli bir mutasavvıf ve şeyh olan Mustafa b. Abdurrahman Başterzi tarafından nasıl anlaşıldığı tespit edilerek, Halvetiyye'nin Kuzey Afrika'daki günümüzde en yaygın kollarından biri olan Rahmâniyye Tarikatı'nın terbiye metodu sunulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Mustafa b. Abdurrahman Başterzi, Âdâb, *Kitabu'l-minahu'r-rabbâniyye*, Mürîd.

THE SECT OF MUSTAFA b. ABD AL-RAHMAN BAŞTERZİ AND HIS OPINIONS ABOUT THE ETIQUETTE OF THE DISCIPLE

ABSTRACT

In this article, we determined and studied on the subjects which are researched in the mysticism books about etiquette and method, how they are commented by Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi who comes from Cezayir and we wrote them by the education method of the Rahmaniyya sect which is the branch of the Khalwatiyyah the highly widespread branch in the North Africa today.

KeyWords: Mustafa b. Abd al-Rahman Başterzi, Etiquette, *Kitab al-Minah al-Rabbaniyya*, Disciple.

Giriş

Edeph kelimesinin çoğulu olan âdâb, sözlükte uyulması gereken görgü kuralları, ölçülü davranışlar anlamına gelir. Tasavvuf ıstılahında sûfilerin uydukları ve uyguladıkları kurallara denir. Bunlar *âdâbu's-sûfiyye*, *âdâb-ı tarikat*, *âdâb* ve *erkân* olarak da ifade edilir. Tasavvufta zaman, mekân, muhatab, hâl ve makama göre birtakım edeppler vardır. Şeyhin dikkate alması gereken hususlara âdâb-ı şeyh; mürîdin tabi olması gereken esaslara da âdâb-ı mürîd denir. Bu esaslara uymak, amaca ulaşmayı sağladığından “*usûle uymayan vusûlden mahrum kalır*” denilmiştir.¹ Mürîdin âdâbı hakkında müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bu eser ve yazarlardan bazıları şunlardır: Yahya b. Muâz er-Râzî (ö. 258/872), *Kitâbü'l-mürîdin*. Ebû Nuaym (ö. 430/1038), *Hilyetü'l-evliyâ*'da bu eserden ıktıbasta bulunur. Hâris el-Muhâsibî (ö. 243/857), *Âdâbü'n-nüfûs*; Hakîm et-Tirmizî (ö. 285/898), *Âdâbü'l-mürîdin*; Sülemî (ö. 412/1021), *Âdâbü's-suhbe ve hüsnü'l-uşre*; Câmî'u *âdâbı's-sûfiyye*; Abdülvehhâb eş-Şârânî (ö. 973/1565), *Edebü'l-*

* Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Tasavvuf Anabilim Dalı Yüksek Lisans Öğrencisi, adsoyfatma@hotmail.com

1 Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabaıcı Yay., 2012, s. 22.

mürîd. Bu alanda yazılan eserlerin en meşhuru ise, Ebü'n-Necîb es-Sühreverdî (ö. 563/1167)'nin *Âdâbü'l-mürîdin* adlı eseridir.²

Yine âdâb konuları, mürîdlere yol gösterici olması açısından tasavvufa dair genel bilgiler içeren eserlerin içerisinde bir bölüm olarak da ele alınmıştır. Tasavvufa dair genel mahiyetteki eserlerde mesela Serrâc (ö. 378/988) *el-Luma'da*; Kuşeyrî (ö. 465/1072) *er-Risâle*'sinde; Hücvirî (ö. 465/1072) *Keşfü'l-mahcûb*'unda; Ebû Tâlib el-Mekkî (ö. 386/996) *Kütü'l-kulûb*'unda; Gazzâlî (ö. 505/1111) *İhyâu ulûmî'd-dîn*'inde; Ebû Hafs Ömer Sühreverdî (ö. 632/1234) *Avârifü'l-meârif*'inde bu konuya geniş yer ayırmıştır.³

İşte bu tarzda mürîdin uyması gereken edepi eserinde bir bölüm olarak akdeden mutasavvıflarından biri de XIX. asırda yaşamış Cezayir'li Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'dir. Görüşlerine geçmeden önce hayatı, eserleri ve tarikâtı hakkında kısaca bilgi verelim.

1. Mustafa b. Abdurrahman Başterzi'nin Hayatı ve Eserleri

Hayatı hakkında çok fazla bilgi bulunmayan Mustafa b. Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş⁴ Başterzi el-Hanefî el-Kasantinî (ö. 1252/1836), Rahmâniyye tarikâtının XIX. asırdaki önemli şahsiyetlerindendir. Babası, Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş Başterzi (ö. 1222/1807)'dir. Kaynaklarda Ahmed⁵ ve Mahmud ve Muhammed⁶ adında kardeşlerine rastlanmaktadır

Mustafa b. Abdurrahman, başkent Cezayir'de dünyaya gelmiş,⁷ ilim tahsiline Kasantina'da başlamıştır. İlk hocası babasıdır. Evvela şer'î ilimleri tahsil eden Mustafa ilim, hıfz, vera' ve dinî emirlere riâyette zamanının örnek şahsiyetlerinden biri kabul edilmiştir. Astronomi ilminde de eşi nadir bulunur bir kimsedir. Aynı zamanda bir şair olan Başterzi, akli ve nakli ilimlerle mücehhezdir. Hanefî mezhebinden olup hanefî müftüsüdür. Sûku'l-gazel, Kasbah ve Seyyidî Kettânî Camiilerinde hatiplik yapmıştır.⁸ Babasının vefatından sonra Kasantina'daki zaviyeye şeyh olmuştur. Fransızların Cezayir'i işgali sırasında direniş örgütleri içerisinde yer almıştır. 1252/1836⁹ yılında

2 Süleyman Uludağ, "Âdâbü'l-mürîd", *DİA*, I, (İstanbul: 1988), ss. 336-337.

3 Uludağ, Aynı yer.

4 Adil Nüveyhiz, *Mu'cemu a'lâmî'l-Cezâyir*, Beyrut: Müessesetü Nuveyhizî's-Sekâfiyye, 1980, s. 31.

5 Abdülbâkî Miftâh, *Ezvaun 'ale't-tarikati'l-rahmaniyyeti'l-Halvetiyye*, Cezayir: 2004, s. 68

6 Miftâh, aynı yer

7 Zaim Hınşelâvî, "el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fi'l-âdâbi's-şer'iyyeti'l-müte'allikati bi't-tarikati'l-Halvetiyye", *Mâ verâü'n-nas*, Alger: Kültür Bakanlığı Yay., 2008, s. 300.

8 Rabi' b. Selâme, *el-Hayâtü'l-edebiyetü fi Kasantiniyye*, Kasantina: Vüzaretü't-ta'lim, 2005, s. 92; Miftâh, *a.g.e.*, s. 65.

9 Vefat tarihi konusunda farklı bilgiler mevcuttur. 1252/1836 yılı ağırlıklı olarak doğruluk kazanmaktadır. (Bk. Tarikatın resmi internet sitesi <http://www.rahmaniaconstantine.com>. (15.07.2011); Mustafa b. Abdurrahman Başterzi, *Kitâbu'l-minahu'r-Rabbâniyye fi beyânî'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye*, Kasantina: Dâru'l-ba's, 2003, s. 10; Hınşelâvî, *a.g.m.*, s. 300; Miftâh, *a.g.e.*, s. 67; Selâme, *a.g.e.*, s. 95.) Ancak 1287/1870'den sonra vefat ettiğine dair bilgi veren kaynaklar da vardır. (Bk. Ömer Rıza el-Kehhale, *Mu'cemu'l-müellifin: Terâcimu musannifi'l-kütübi'l-arabiyye*, Beyrut ts., XI/259; Nuveyhiz, *a.g.e.*, s. 31.)

veba hastalığı sebebiyle vefat etmiş ve Kasantina-Sûku'l-Gazel'deki kabrine defnedilmiştir.¹⁰ Kendisinden sonra yerine kardeşi Mahmud b. Abdurrahman Başterzi şeyh olmuştur.¹¹ Mustafa Başterzi, kaynaklarda şu şekilde tavsif edilmiştir: “Şeyh, allâme, seçkinlerin seçkini, gece ve gündüzlerin parıltısı, gönül önderi, mertebesi âli, mümtâz, şanı yüce, fakîh, âkil, kâdı, vera' sahibi bir şahsiyettir.”¹²

Başterzi'nin yetiştirdiği şahsiyetlerden biri Muhammed b. Muhammed eş-Şâzeli el-Kasantinî (ö. 1877)'dir.¹³ Bûzeyd kabilesinden olup 1222/1807 yılında doğmuştur. Fıkıh, hadis, lügat, edebiyat ve hitabet eğitimi almıştır. Mustafa Başterzi'den de çeşitli ilimler tahsil etmiş, 1844 yılında Kasantina'da malikî kadılığı yapmıştır. Yaklaşık yirmi yıl bu vazifeyi sürdürdükten sonra Seyyidi Kettânî Medresesinin idaresini üstlenmiştir. Vefatına kadar da bu vazifede kalmıştır.¹⁴

Başterzi'nin *Kitâbü'l-minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye*,¹⁵ olmak üzere *Salli yâ ze'l-celâl ve sellim 'ale'l- Mustafâ ve âlihi ve külli men telâ*¹⁶, *Kitabü'd-dürri'l-muntazam fî fevâidi kavlihi sallallahu aleyhi ve sellem "Men lem yesteti' el-bâete fe'lyesum*,¹⁷ *Risâletün fî'l-vakf 'alâ mezhebihi*,¹⁸ *Risâletu tuhfetu'n-nâzirîn fî ibtâlî'l-kavli bi-nakdi'l-hukmi bi-sihhati'l-vakfi ba'de*

10 Miftâh, a.g.e., s. 67; Selâme, a.g.e., s. 95.

11 Miftâh, a.g.e., s. 68.

12 Miftâh, a.g.e., s. 65; *Minah*, s. 7.

13 Selâme, a.g.e., s. 104.

14 Muhammed eş-Şâzeli'nin Başterzi'den aldığı ilmin çeşidi konusunda zikri geçen kaynakta ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır. Eserde Arapça öğrenci anlamında “tilmiz” ifadesi ile karşılaşıyoruz. Bk. Selâme, a.g.e., s. 104-105.

15 *Kitabü'l-minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye* olarak da geçer. Babasının yazdığı “*el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye*” adlı eserin şerhidir. Mustafa Başterzi, şerhi 1251/1835 yılında bitirdiğini kaydeder. Halvetiyye tarikatının usul ve âdâbına dair müracaat kaynağı olan eserin birinci baskısı, Bû Sa'ade'deki Hâmil zaviyesi şeyhi Muhammed b. Kasım tarafından Tunus resmi matbaasında 1307/1890'de, ikinci baskısı ise yine Tunus resmi matbaasında 1351/1932 yapılmıştır. Cezayir'de de birkaç kez basıldığı kaydedilen eserin son baskısı Dâru'l-ba's, Muhammed b. Abbûd Başterzi tarafından 1424/2003 gerçekleştirilmiştir.

Müellif, *Minah*'ta babasının güçlüçlül uslubunu aratmayacak ölçüde şerhler ortaya koyar. Şerhleri zaman zaman lügat çalışmalarıyla destekler. Belâgat, sarf ve nahiv bilgisiyle açıklamalarda bulunur. Beyti izah ederken başta Kur'an-ı Kerim ve hadisler olmak üzere çeşitli kaynaklara müracaat eder. Bazen beyitleri yine beyitle izah eder.

Başterzi, esere **mukaddime** ile başlar ve tarikatın silsile zincirine dair “**Sened Babı**” ile devam eder. “**Yolun Mertebeleri**”, “**Telkîn**”, “**Erkân ve Usûl**”, “**Zikir**”, “**Mürîdlerin Âdâbı**”, “**Halvet Bahsi**”, “**Esmânın Dereceleri**”, “**Adabu'n-Nükebâ**” bölümleri ve “**Tamam ve hitam**” ile bitirir. Bk. Selâme, a.g.e., s. 92; *Minah*, s. 52, 62, 123, 243, 246; Hınşelâvi, a.g.m., s. 300; Miftâh, a.g.e., s. 65.

16 *صل يا ذا الجلال و سلم على المصطفى و اله و كل من تلا* Manzum bir eserdir. Muhammed b. es-Sağîr el-Muhtâr adlı zatın *Ta'tiru'l-ekvân bi neş-i şezâ nefehâti ehli'l-irfân* adlı eserinin içinde yer alır. 1916 yılında Cezayir'de Se'âlebi matbaasında basılmıştır. Abdulkâdir el-Mücâvî (ö. 1914) bu manzumenin şerhini yapmıştır. 1301/1886 yılında tamamlamış ve eserine de “*Mevâhibu'l-kebiri'l-müte'âl*” adını vermiştir. Bk. Miftâh, a.g.e., s. 66; Ömer b. Kayne, *Şahsiyyetün Cezâiriyye*, Kasantina: Dâru'l-biât, 1983, s. 12.

17 *كتاب الدر المنتظم في فوائد قوله صلى الله عليه وسلم: [من لم يستطع الباءة فليصم]*. Eser, risale olarak da kayıtlıdır. Bir başka adı *el-Cevherü'l-manzûm*'dur. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in *من لم يستطع الباءة فليصم* (s.a.v.)'in **Evlenmeye güç yetiremeyen oruç tutsun**. (Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, I/447) hadisinin şerhidir. Bk. Miftâh, a.g.e., s. 67.

18 *رسالة في الوقف على مذهبه*: Bk. Miftâh, a.g.e., s. 67; *Minah*, s. 9

mevti'l-vâkıfîn,¹⁹ *Risâletü tahrîru'l-makâl fi mes'eleti'l-intikâl*,²⁰ *Risâletü cevâb 'an suâl*,²¹ *Şerhu manzûmeti's-Şeyh Ebî Zeyd Seyyidi Abdurrahmân fi'l-hisâb, muktesiran 'ale'l-ameli dîne't-tebyîn li-keîâmihî*²² adlı eserleri vardır. Ancak te'lifati yalnızca bunlarla sınırlı değildir. Kasantina dışında yazdığı çeşitli risaleleri ve orada kadılık, müderrislik, müftülük vb. görevlerini icra ederken, meseleleri çözmedeki açık ve güçlü üslubunu ortaya koyan belgeleri (fetvâ) mevcuttur. Aynı şekilde kendisinin veya başkalarının ona şer'i meseleleri sormak için yazdığı çok sayıda mektupları da bulunmaktadır. Ayrıca çeşitli kasideleri ve dinî manzumeleri vardır. Onlardan biri de Cezayir şehrinde medfun olan Abdurrahman Seâlebî'yi metheden kasidesidir.²³

2. Halvetiyye-yi Rahmâniyye Tarikatı ve Silsilesi

Halvet, “büsbütün yalnız durmak, ibadet, zikir ve riyazet ile meşgul olmak üzere تنها bir hücreye kapanma, hamamın özel bölmesi”²⁴ manalarına gelir. Istılahta ise “Hiçbir insan veya meleğin olmadığı yerde, ruhun gizlice Allah ile konuşmasıdır.”²⁵

Halvetiyye'nin kökenleri belirsizdir. Tarikatın kurucusu olarak ileri sürülenlerden biri Ömer b. Ekmelüddin el-Halvetî (ö. 800/1397); diğeri Ömer'in şeyhi Zilan'da yaşamış olan Muhammed b. Nûr el-Balîsî (ö. 751/1350)'dir. Halvetî kaynakları hemen her yerde Yahya el-Bakûbî'yi (ö. 869/1464) Halvetiyye tarikatının kurucusu olarak kaydeder. (Bazen de el-Bakûbî, tarikatın Ömer el-Halvetî'den sonra ikinci pîri olarak tanınır.)²⁶ Tarikat İbrahim Zâhid el-Gilânî (ö. 690/1291-700/1300)'ye nisbet edilen Zâhidiyye'nin bir kolu olarak da kabul edilir. Halvetiyye, çok kol ve şubeye ayrılması sebebiyle “*tarikat fabrikası*” olarak isimlendirilir.²⁷

Halvetîlik, Yahya eş-Şirvânî'den sonra “Rûşenîlik”, “Cemâlîlik”, “Ahmedîlik”, “Şemsîlik” olmak üzere dört ana kola ayrılmıştır.²⁸ Rahmâniyye

19 تحفة الناظرين في إبطال القول بنقض الحكم بصفة الوقف بعد موت الواقفين رسالة: Matbu değildir. 26 sayfa ve her sayfasında 18 satırdan oluşur. Müellifin haftı açık, anlaşılır ve okunaklıdır. Bk. Miftâh, a.g.e., s. 66; Selâme, a.g.e., s. 94.

20 تحرير المقال في مسألة الإنتقال رسالة: Matbu değildir. 16 sayfa ve her sayfada 18 satırdan oluşur. Hattı açık ve okunaklıdır. Bir mezhepten diğerine geçmek konusu ile ilgili olan eser, üç bahis ve bir hatime ile tertip edilmiştir Bk. Miftâh, a.g.e., s. 66; Selâme, a.g.e., s. 94

21 رسالة جواب عن سؤال: Müellifin mühim teliflerindedir. Yazma olarak bulunur. Üç büyük sayfa ve her bir sayfa 30 satırdan müteşekkildir. Hattı diğer eserlerinde olduğu gibi açık ve okunaklıdır. Vâkıfın vefatından sonra çocuklarının olmaması halinde terekesinin kimlere düşeceği mevzuunda sorulmuş bir suâlin cevabıdır. Bk. Selâme, a.g.e., s. 95.

22 شرح منظومة الشيخ أبي زيد سيدي عبد الرحمن في الحساب، مقتصرًا على العمل دون التبيين لكلامه Bk. Miftâh, a.g.e., s. 67.

23 Selâme, a.g.e., s. 95, 118.

24 Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: Dersaadet, 1317, s. 587; Ferid Develioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1988, s. 382.

25 Ali b. Muhammed eş-Şerif Cürcanî, *Tarîfât*, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985, s. 106; Abdurrezzak Kâşânî, *Letâifu'l-a'lâm fi şerâti ehlil-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, (çev: Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004, s. 234.

26 Frederick De Jong, “Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (1688-1749): Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı ve İslahı (?)” (çev: Ramazan Muslu), *SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2005, s. 69.

27 Mustafa Kara, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1999, s. 289.

28 Ramazan Muslu, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007, s. 123.

ise, Cemâlîlik'ten neş'et eden Şâbânîliğin Karabaşîyye kolu olan "Bekrîlik"ten doğan bir şubesidir. "Bekrîlik", Mustafa Kemâleddîn el-Bekrî (ö. 1749)'ye nisbet edilir ve "Hıfînilik", "Semnânîlik" ve "Kemâlîlik" gibi alt kollara ayrılır.²⁹ Rahmâniyye ise Hıfîniyye'nin alt kolu olan bir tarikattır. Tarikatın Halvetiyye'nin bir kolu olduğunu *Manzûme*³⁰ beyitlerinden de anlıyoruz.

*Ey şîfa isteyen, Muhammed Mustafa'ya ittiba etmek isteyen,
Vefa yoluna gir, Halvetiyye yoluna.*³¹

Müntesipleri daha çok Cezayirîlilerden oluşan tarikatın en fazla yayıldığı yerler başta Kâbiliye bölgesi olmak üzere Kasantina, Annâbe, Betna, Biskre ve Sahrâ'dır.³²

Rahmâniyye silsilesine geçmeden önce kısaca silsilenamelerin oluşumuna dair bilgi verelim.

Tarikat şeyhlerinin üstad zinciri olan silsilelerin³³ Hz. Peygamber ile başladığı kabul edilir.³⁴ Silsilenameler, hadis ilminin tasavvufa bir tesiri olarak görülse³⁵ de böyle bir zincirle Hz. Peygamber'e bağlı olmayan şahsın, tarikat bünyesinde irşada ehliyeti manevi anlamda yetişmesi ve yetiştirmesi kabul edilmez.³⁶ Rahmâniyye silsilesi³⁷ Hz. Ali vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaşır.

29 Muslu, aynı yer.

30 Eserin tam adı *el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fi'l-âdâbi's-şer'iyyeti'l-müte'allika bi't-tarikati'l-Halvetiyye* 'dir. Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde Başterzi'ye aittir. Bk. Hınşelâvî, a.g.m., s. 301.

31 *Minah*, ss. 15-30.

FannyColonna'nın kaydettiğine göre Rahmaniyye hakkındaki ilk çalışma, Rahmaniyye'nin kurucusuna ait, *Le Père Giacobetti, "La Confrérie Rahmaniyye: règles et commentaires"* (*Rahmaniyye Tarikatı: Kurallar ve Yorumlar*) adlı eserdir. Bu eser, "*Le livre des dons de Dieu*" -ki bu, tezimize konu olan eserin Fransızcaya çevirisidir- adlı çok uzun manzum bir eserin XVI. asrın sonunda yapılan bir tercümesi ile onun halefi Mustafa Başterzi'nin şerhinden müteşekkildir. İkinci çalışma ise tarikatın Kabilî koluyla ilgili bilgiler vermektedir. (Bk. Fanny Colonna, "XIX ve XX. Asırda Aurés'te Sûfî Tarikatlar: Cezayir'deki Dini Güçlerin Sosyal Tarihine Bir Katkı", *İslam Dünyasında Tarikatlar*, Alexander Popovic, Gilles Veistein,(çev: Osman Türer), İstanbul: Sûf Yay., 2004, s. 507.)

Burada eserin XVI. yüzyılın sonunda yazıldığı şeklinde hatalı bir bilgi aktarımının olduğunu vurgulamak gerekecektir. Nitekim kitabın müellifinin vefat tarihinin XIX. yy. olması bunu doğrular. Ayrıca Colonna, eserin müellifini 'Rahmâniyye'nin kurucusu' olarak nitelendirerek Abdurrahman Başterzi'yi tarikatın piri olarak kabul etmiştir. Halbuki tarikatın kurucusu, Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî'dir. Belki Abdurrahman Başterzi'yi pir-i sani kabul etmek daha doğru olabilir.

32 Ahmet Kavas, "Rahmâniyye", *DİA*, XXXIV, (İstanbul 2007), s. 418; Salâh Müeyyed 'Akabî, *et-Turuku's-sûfiyye ve'z-zevâyâ bi'l-Cezâyir, Târihuhâ ve neşâtuha*, Beyrut: Dârü'l-Burak, 2002, s. 158.

33 Uludağ, a.g.e., s. 320.

34 Necdet Tosun, "Silsile", *DİA*, XXXVII, (İstanbul: 2009), s. 207.

35 Abdullah Aydın, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Ankara: Seha Neşriyat, 1986, s. 198.

36 H. Kamil Yılmaz, *Aziz Mahmud Hüdayî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul: Erkam Yay., 2007, s. 152

37 Hz. Muhammed (a.s.), Ali b. Ebî Tâlip (ö. 40), Ebû Saîd Hasan b. Yesâr el-Basrî (ö. 110/728), Habîb el-'Acemî (ö. 130/748), Ebî Süleyman Dâvûd b. Nusayr et-Tâî (ö. 165/782), Ma'rûf Ali el-Kerhî b. Feyrûz (ö. 200/816), Ebu'l-Hasan es-Serî b. Muğlis es-Sekatî (ö. 257/871), Ebu'l-Kâsım Cüneyd b. Muhammed el-Kavârîrî el-Bağdâdî (ö. 298/910), Mîmşâd ed-Dinâverî (ö. 299/912), Muhammed el-Bekrî (ö. 380/990), Vecihüddin Ebu Hafs Ömer el-Kâdî (ö. 442/1050), Ömer el-Bekrî (ö. 487/1094), Ebu'n-Necib Abdulkâhîr b. Abdullah Sühreverdî (ö. 563/1168), Kutbeddin Muhammed b. Ahmed el-Ebherî (ö. 623/1226), Rukneddin Muhammed el-Buhârî

Tarikatın kurucusu kabul edilen Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî'nin yetiştirdiği yirmi dört kadar zattan söz edilir. Ali b. İsa el-Mağribî (ö. 1836) ile Abdurrahman b. Ahmed b. Hamûde b. Mâmeş Baştzerzi³⁸ (ö. 1806) bunlardandır.³⁹ Abdurrahman Baştzerzi'nin halefi ise müellifimiz Mustafa b. Abdurrahman Baştzerzi'dir. Şeyhlik makamı Mustafa Baştzerzi'den sonra günümüze kadar Baştzerzi ailesi içerisinde deveren etmiştir.⁴⁰

Mustafa Baştzerzi, Rahmâniyye tarikatının âdâb, usûl, erkân ve şartlarını beyana dair olan *Kitâbu'l-minahu'r-rabbâniyye fi beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye* adlı eserinde müridin kendine, şeyhine ve ihvâna karşı edeplerini bir bölüm olarak kaleme almıştır. Baştzerzi, eserinde Cenab-ı Hakk'a yakınlığı ve ilahi nefhaları solumak isteyen dünya ve ahirette sebatı maksat edinen müridin bu âdâba riayet etmesi gerektiğini vurgular. Bu bilgilerden sonra müellifin mezkur eserinde ele aldığı âdâbı Kuşeyrî'nin *er-Risâle*, Gazzâlî'nin *İhyâ*, Sühreverdi'nin *Avârifu'l-meârifi* ile karşılaştırmayı uygun gördük. Bu mevzuu *Manzûme* beyitlerinin dizilişine göre maddeler halinde vermekte yarar görüyoruz.

3. Mürîdin Âdâbı

Mürîd, tasavvuf istilahında hakikatin çağrısına olumlu cevap vermeyi gerektiren kalpteki sevgi ateşi ya da benliği nefsin arzularından çevirip Hakk'ın rızasına yöneltmek anlamlarına gelir.⁴¹ Müellif, mürîd ve murâd kavramları üzerinde açıklama yapar. Ona göre Cibril hadisi ile bağlantılı olarak Allah'ın kişiyi müşahedesi ile kulluk vazifesini yerine getirme durumunda *murâd*, kişinin Allah'ı görüyormuşçasına ibadeti halinde ise *mürîddir*.⁴² Murâd Hakk'ın,

en-Nehhâs (ö. 615/1218), Şihâbeddin Muhammed eş-Şirâzî (ö. 629/1231), Cemâleddin Tebrizî Halvetî (ö. 672/1273), İbrahim Zâhid el-Gilânî (ö. 700/1300), Muhammed b. Nur Halvetî (ö. 751/1350), Ömer b. Ekmeleddin el-Halvetî (ö. 800/1397), Muhammed Bayram el-Halvetî eş-Şirvânî (ö. 812/1409), İzzeddin el-Hâc el-Halvetî (ö. 828/1424), Sadreddin Ömer Hıyâvî (ö. 860/1455), Yahya el-Bâkûbî eş-Şirvânî (ö. 868/1463-64), Muhammed b. Bahâeddin eş-Şirvânî el-Erzincânî (ö. 869/1464), Cemâleddin Çelebi Sultan el-Aksarâyî el-Halvetî (ö. 899/1494), Hayreddin Tokâdî (ö. 940/1525), Şâbân-ı Velî (ö. 976/1568-69), Muhyiddin el-Kastamonî (ö. 1013/1604-05), İsmail el-Çorûmî (1070, ö. 1057/1647), Ali Alâeddin Karabâş Velî (ö. 1097/1685-86), oğlu Mustafa el-Edirnevî (ö. 1129/1717), Abdullatif b. Hüsâmeddin el-Halebî (ö. 1121/1709-10), Mustafa b. Kemaleddin el-Bekrî (ö. 1162/1749), Muhammed b. Sâlim el-Hifnevî veya Hifnî (ö. 1181/1767), Muhammed b. Abdurrahman el-Ezherî (ö. 1208/1794), Abdurrahman b. Ahmed b. Baştzerzi (ö. 1222/1807), Mustafa b. Abdurrahman Baştzerzi (ö. 1252/1836). Silsilenin tespitinde şu kaynaklardan yararlanılmıştır: *Minah*, s.18-25; Süleyman Uludağ, "Halvetiyye", *DİA*, XV (İstanbul: 1997), s. 393; Muslu, *a.g.e.*, s. 29; Mustafa Aşkar, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihî Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX/555-558; Miftâh, *a.g.e.*, s. 6-20; Sadık Vicdânî, *Tarikatlar ve Silsileleri*, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, haz: İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995, ss. 171-180; <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm> (01.05.2012).

38 'Akabî, *a.g.e.*, s. 159.

39 Ebû'l-Kâsım Muhammed Hifnevî, *Ta'rifu'l-halef bi ricali's-selef*, Cezayir: Piyer Fontâne eş-Şarkıyyâ Matbaası, 1906, II/453.

40 <http://www.rahmaniaconstantine.dz/09.htm> (03.07.2012)

41 Uludağ, *a.g.e.*, s. 251.

42 *Minah*, s. 32.

istediği kişiyi iradesi olmaksızın kendine çekerek sâlikin, bütün mertebeleri herhangi bir zorlukla karşılaşmadan ve riyazet yapmadan icmâli olarak aşmasıdır.⁴³ Kuşeyri'ye göre her hakiki mürid aynı zamanda murâddır. Şu sebeple ki Cenâb-ı Hakk onun mürid olmasını dilemeseydi mürid olamazdı. Hakk'ın muradı mürid, müridin muradı Hakk'tır. Sûfilere göre mürid mübtedî, murâd müntehidir.⁴⁴

Başterzi'ye göre edep nefsin terbiyesi ve ahlâkın güzelleşmesidir.⁴⁵ Sühreverdî bu hususta onun gibi düşünür, edebi insanın içini ve dışını güzelleştirmesi⁴⁶ olarak tanımlar. Başterziye göre edebî kitap, sünnet, istihsan, kıyas ve icmadan delili vardır.⁴⁷

Müridin âdâbına geçmeden önce Başterzi'ye göre müridin şiddetle sakınması gereken üç davranışı zikretmek istiyoruz. Bunlar;

a. Kesretü'l-keîâm (çok konuşma), helake sebep olur ve kemale giden yoldan müridi uzaklaştırır. Kalbin en büyük hastalıklarındandır.⁴⁸ Allah Teâlâ "(O), bir söz söylemeye görsün, kesinlikle yanında (yazmaya) hazır bir gözcü vardır."⁴⁹ Hz. Peygamber de "Sizin bana en sevimsiz olanınız ve kıyamet günü meclisime en uzak olanınız gevezeler, boşboğazlar, büyüklük taslayanlardır."⁵⁰ buyurmuştur. Başterzi bu hususta Gazzâlî⁵¹, Kuşeyri⁵² ve Sühreverdî⁵³ ile hemfikirdir.

b. Mala düşkünlük. Allah Teâlâ ve Resûlünün emri gereğince "Ey iman edenler, mallarınız ve evlatlarınız sizi Allah'ı zikirden alkoymasın."⁵⁴, "Altın ve gümüşe kul olanlar helak oldular."⁵⁵ mal elde etmede aşırı gayret, hırs sahibi olmamalıdır.⁵⁶ Kuşeyri'ye göre mürid, dünyevî alaka ve bağlardan kopmak istediğinde evvela mal sevgisinden kurtulmalıdır.⁵⁷ Gazzâlî, basiret sahiplerinin dünya malını "ukûbeti peşin olan bir günah" ve gazap olarak gördüklerini kaydeder.⁵⁸

43 R. Muslu, *Mustafa Kemâleddin Bekri ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Erkam Yay., 2005, s. 127.

44 Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 348.

45 *Minah*, s. 117.

46 Ebû Hafs Ömer Sühreverdî, *Avârfü'l-meârif*, (Gerçek Tasavvuf), trc: Dilaver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2008, s. 353.

47 *Minah*, s. 117.

48 *Minah*, s.69.

49 Kaf, 50/18.

50 Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, "Birr ve Sıla", 71.

51 Ebû Hâmid Muahmmmed Gazzâlî, *İhyâu 'ulûmî'd-dîn*, trc: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Akçağ Yay., 1985, III/1, s.172, 246.

52 Abdulkерim Kuşeyri, *Tasavvuf İlmîne Dair Kuşeyri Risâlesi*, (haz: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1991, s. 258.

53 *Avârif*, s. 333.

54 Mûnâfikûn, 63/9.

55 Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, "Rikak", 10; Muhammed b. Yezid İbn Mâce, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, "Zühd", 8.

56 *Minah*, s. 70.

57 Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 593.

58 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/II, s.822.

c. Fâni isteklerle meşgul olmak. Tûl-i emel ile ittisaf olmak ecelin yakınlığından gaflette olmanın neticesidir. Bu istek kişiyi hayırlardan uzaklaştırdığı gibi şerleri de cezp eder. Kalbi katılaştırır, ahireti unutturur. Allah Teâlâ ve Nebî'nin şu sözlerine işaretle bu hasletten uzak durmalıdır.⁵⁹ **“İman edenlerin Allah'ı zikretmesi ve Hak'tan ineni (okuması) için gönüllerinin aşkla ürperme zamanı daha gelmedi mi? Daha önce kendilerine kitap verilenler gibi olmasınlar. Onların üzerinden uzun zaman geçti de kalpleri kaskatı oldu.”**⁶⁰ **“Hepiniz cennete girmek istiyor musunuz?”** “Evet. Yâ Resûlallah” dediler. Bunun üzerine o şöyle buyurdu: **“Emellerinizi kısaltın, ecelinizi unutmayın. Ölümünüzü gözünüzün önüne getirin ve Allah'tan hakkıyla hayâ edin.”**⁶¹

Başterzi'nin kaleme aldığı sıraya göre (1) Mürîdin Nefsine Karşı Âdâbı, (2) Mürîdin Şeyhine Karşı Âdâbı, (3) Mürîdin İhvâna Karşı Âdâbı şöyledir:

3.1. Mürîdin Nefsine Karşı Âdâbı

Zikredilen âdâb bölümlerinin birinci kısmıdır. Mürîd o edeplerle feyz-i kudsîsini sular.

1. Mürîd yeme, içme, konuşma, dinleme ve görmesinde, el, ayak, kalp ve diğer uzuvlarında harama ve şüphelilere düşmekten sakınmalı, vera' sahibi olmalıdır.⁶² Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.⁶³
2. Himmetini yüce tutmalı ve temizlik konularında orta yolu takip ederek evhama kapılmamalı, azalarını üç defadan fazla yıkamamalıdır. Orta yolu izlemek ve Nebî'ye tabi olmak kişiyi Allah sevgisine ulaştırır.⁶⁴
3. Geçmiş ve geleceğe dair isteklerinde, ilim veya amelle başkalarına üstün gelmek arzusuna karşı zâhid olmalıdır. Hadiste **“Dünyaya karşı zâhid ol ki Allah seni sevsin.”**⁶⁵ buyrulur.⁶⁶
4. Nefsi az uyumaya alıştırmalı ve özellikle seher vakitlerinde buna daha çok ihtimam göstermelidir. Zira seher vakti icabet, bahşış ve tecelli vaktidir. Hadiste **“Rabbimiz gecenin üçte birlik kısmında dünya semasına iner de şöyle der: Yok mu bana dua eden ona icabet edeyim? Yok mu bir iş yapan? İşini temize çıkarayım. Yok mu istiğfar eden? İstiğfarını kabul edeyim. Yok mu tevbe eden? Günahlarını bağışlayayım.”**⁶⁷ buyrulur.⁶⁸ Gazzâlî'ye göre, gece uyku-

59 *Minah*, aynı yer.

60 Hadîd, 57/16.

61 Abdullah ibn Mübarek, *Kitabü'z-zühhd*, trc: M. Adil Teymur, İstanbul: Seha Neşriyat, 1992, s. 78; (Hadis nr.317).

62 *Minah*, s. 105.

63 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s 246.

64 *Minah*, s. 106.

65 İbn Mâcece, “Zühhd, 1.

66 *Minah*, aynı yer

67 Buhârî, “Teheccüd” 15; Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc Müslim, *Sahih*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Salâtu'l-Musâfirîn”, 168-172; Süleyman b. el-Eş'as Ebû Dâvud, *Sünen*, İstanbul: Çağrı Yay., 1981, “Salat” 311.

68 *Minah*, aynı yer

sundan feragat etmek mürîdin kalbini ıslah ve Allah'a yakınlık peyda eder. Kalbi cilalandırır, tasfiye eder ve nurlandırır.⁶⁹

5. Nefis kişiyi hayra çağırıyor gözükse dahi ona muhalefet etmelidir. Allah Teâlâ nefsin hilelerine karşı uyanık olmaya çağırır ve onun, kötülüğü emrettiğini beyan eder. Hikâye edilir ki; "Vaktin birinde nefis, kişiyi cihada çağırır. Malumdur ki o, hayra davet etmez. O şahıs buna icabet eder. Rüyada o şahsa şöyle denilir: "Ona karşı muhalefet et. Seni cihada çağırırsa ölürsün de senden kurtulur. Çünkü ölüm onun muhalefetinden ve hevâsına karşı men'inden nefse daha kolaydır."⁷⁰ Kuşeyrî'ye göre nefse muhalefet ibadetin başıdır. İçerisinde nefsanîyet yıldızları doğan kimsenin Allah ile üns güneşi batar.⁷¹
6. Fakirliğin şiddetinden dolayı zorlanmamalıdır. Hadiste "**Şayet Allah'a hakkıyla tevekkül etseydiniz kuşları rızıklandırırdığı gibi nasıl ki onlar aç karnına çıkarlar tok olarak dönerlerse sizi de öyle rızıklandırır.**"⁷² Cenâb-ı Hakk ise "**Yeryüzündeki her canlının rızıkı ancak Allah Teâlâ'ya aittir.**"⁷³ buyurur. Mürîd bundan dolayı işi Allah'a havale ederek rızık meselesini kaldırır ve sırtının arkasına atar.⁷⁴ *İhyâ*⁷⁵ ve *er-Risâle*⁷⁶de bu hususta bir bölüm akd edilmiştir.
7. Nefsi riyazet, mücahede, çeşitli ibadetlerle vakitlerin imarına teşvik etmeli ve gücü yettiğince alakalarını azaltmaya gayret etmelidir.⁷⁷
8. Vusûlü geç bırakmamalı, ibadetlere hassasiyet göstermelidir.⁷⁸ Zikir ve ibadetten maksat ecir ve sevap olmamalı. Çünkü bu zaten elde edilir. Gaye, Allah Teâlâ'ya münacat ile telezzüz olmalıdır. Sülûkun bir gaye ve nihayet olduğunu düşünmek cehalettir.⁷⁹ Bunun yanında Kuşeyrî'nin kaydettiğine göre ubûdiyyet, ibadetten daha mükemmeldir. Yapılması gereken ilk şey ibadet, sonra ubûdiyyet, sonra ubûdettir. İbadet mü'minlerin avâmı, ubûdiyyet havâssı, ubûdet ise havâssın havâssı içindir.⁸⁰
9. Mürîd, yalan⁸¹, haset⁸², hile ve aldatma gibi davranışlardan uzak durmalıdır.⁸³ "**Haset, ateşin odunu yediği gibi iyilikleri yer.**"⁸⁴

69 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/I, s. 173.

70 *Minah*, s. 106.

71 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 290.

72 İbn Mâcece, "Zühd", 14; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, I/52; Tirmizî, "Zühd", 33.

73 Hüd, 11/6.

74 *Minah*, s. 107.

75 Gazzâlî, *a.g.e.*, IV/I, ss. 352-442.

76 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 279.

77 *Minah*, aynı yer.

78 *Minah*, aynı yer.

79 *Minah*, aynı yer.

80 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 341.

81 *Minah*, aynı yer.

82 *Minah*, aynı yer.

83 *Minah*, aynı yer.

84 İbn Mâcece, "Zühd", 22; Şiraveyh b. Şehredâr ed-Deylemî, *Müsnedü'l-fırdevs*, tah: Said b. Besyûni Zeglül, Beyrut: Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, 2010, II/159, (Hadis nr: 2812)

- “Müslümana ihanet eden ve ona hile yapan lanetlenmiştir.”**⁸⁵ hadisleri bunun delilidir. Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.⁸⁶
10. Mürid, tevâzua sarılmalıdır. Bu hasletin karşısında bulunan kibir, nefsin ta'zimini gerektiren bir sıfattır ve kendinde varlık görmekten doğar. Hadiste **“Kalbinde zerre miktarı kibir bulunan kimse cennete giremez.”**⁸⁷ geçer.⁸⁸ Kitab-ı Aziz'de **“Allah, büyüklük taslayan her zorbanın kalbini işte böyle mühürler.”**⁸⁹ buyrulur. Sühreverdî'ye göre tevâzu, kibir ve zillet arasında orta yolu tutarak, alçak gönüllü olmaktadır.⁹⁰
11. Müridin 'ucub nev'inden bir haslete bulaşmaması gerekir. 'Ucub, kişinin müstehak olmadığı rütbeyi hak ettiğini tasavvur etmesidir. Hadiste **“Sizin hakkınızda kişinin kendisini görekerek 'ucuba kapılmasından korkarım. Ben âlimim diyen cahildir. O cennettedir diyen kimse cehennemdedir.”**⁹¹ buyrulur. Ayrıca beden, şekil, söz, amel ve ne şekilde olursa olsun riyaya asla yaklaşmamalıdır. Riya, Allah'a ibadetle birlikte O'nun dışında bir menzili istemektir.⁹²
12. Yemek yediği zaman doyuncaya kadar yememelidir.⁹³ Kuşeyrî'ye göre açlık sülûhün vasıflarından bir vasıf, mücâhedenin erkânından bir rükündür. Sülûk erbabı hikmetin menbaını açlıkta bulur.⁹⁴ Sühreverdî'ye göre Allah için aç kalana Cenâb-ı Hakk kendisine içinde açlığı unutturacak manevî bir sevinç ve neşe verir.⁹⁵
13. Gıybeti terk etmelidir. Allah Teâlâ **“Biriniz diğerinizi arkasından çekiştirmesin.”**⁹⁶; hadiste Hz. Peygamber, **“Müslüman müslümanın kardeşidir. Kanı, malı ve ırzı diğer müslümanlara haramdır.”**⁹⁷ buyurur.⁹⁸ Kuşeyrî ayet ve hadislerden deliller getirerek bu davranıştan şiddetle sakınılması gerektiğine vurgu yapar.⁹⁹
14. Mürid, mücadele ve kavgayı terk etmelidir.¹⁰⁰ Nebî **“Güzel söz sadakadır.”**¹⁰¹, Allah Teâlâ ise **“Onlar hakkında, bu kısaca anlatılanın dışında, kimseyle tartışma.”**¹⁰² buyurur. Şüphesiz ki güzel söz, ısrarcılığa, mücadeleye zıddır.¹⁰³ Gazzâlî'ye göre mücadele ede-

85 Tirmizî, “Birr ve Sıla”, 27.

86 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 294-296.

87 Müslim, “İman”, 39; İbn Mâce, “Zühd”, 16.

88 *Minah*, s. 108.

89 Mü'min, 40/35.

90 *Avârif*, s. 306.

91 Ali el-Müttakî el-Hindî, *Kenzu'l-ummal fi süneni akvâl ve'l-ef'âl*, Beyrut: Matbaatü'l-belâğa, 1979, III/826, (Hadis nr: 8866)

92 *Minah*, s. 109.

93 *Minah*, aynı yer.

94 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 280-282.

95 *Avârif*, s. 286.

96 Hucurât, 49/12.

97 Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, III/491; Müslim, “Birr ve Sıla ve Adab”, 10.

98 *Minah*, aynı yer.

99 Kuşeyrî, *a.g.e.*, ss. 296-297.

100 *Minah*, s. 109;

101 Buhârî, “Edeb”, 34; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, II/316.

102 Kehf, 18/22.

103 *Minah*, s. 110.

nin mürüvveti azalır, kerameti kaybolur.¹⁰⁴ İnsanı mücadeleye şevk eden kendi ilim ve faziletini ortaya koymakla bir üstünlük, başkasının açığını ortaya çıkarmak maksadıdır. Bunun tedavisi kibir duygularını kırmakla mümkündür.¹⁰⁵ Sühreverdî'ye göre çekişme ve münazara ancak, içindeki kin ve haset duygularının temizlenip atıldığı kimselerde olmaz.¹⁰⁶ Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.¹⁰⁷

15. Mümkün olduğunca günaha sevk edecek suretlere bakmaktan nefsini alıkoymalıdır. Zira resimlere bakmak, özellikle de şehvetle bakıldığı zaman, öldürücü bir zehir ve kalbe saplanmış bir ok gibidir. Ancak fasit bir maksat yok ise bunda beis yoktur. Yasaklanan bakış, müslümanların mahremiyetine bakış, hakir gözle müslümana bakış, insanların ayıplarına bakış şeklindedir. Bunların hepsi iflas alametlerindedir.¹⁰⁸ Gazzâlî'ye göre gözünü haramdan koruyan kimse kalbini de birçok afetten korumuş olur.¹⁰⁹
16. Kendisine gelen gaflet ve havâtura sa'y, gayret ve ciddiyetle göğüs germelidir. Kalbindeki gafleti, zikir ile gidermeye çalışmalı, vuslata ermesine mani' sıfatlardan zâhir ve bâtınını temizlemelidir.¹¹⁰ Kuşeyrî'ye göre bu nev'i havâtır şeytanın vesvesesinin neticesi değil nefsin hevâcisi ve desisesidir. Bu sebeple havâtıra ilgisiz ve kayıtsız kalırsa bunlar kesilir ve kaybolur.¹¹¹
17. Tarikata intisab eden kişi evli ise şeyhinden izinsiz hanımını boşamalıdır. Hulle, ibla' ve zihar gibi yollara başvurmak da uygun değildir. Bu yol rahbaniyyet yolu değildir. Ayrıca tek bir hanımla yetinip, ikincisiyle evlenmemek tavsiye edilir.¹¹²
18. Tarikata girdiğinde bekâr ise şeyhinden izin almadan evlenmemelidir. Evlilik, tarikatın lüzumu olan gece ve gündüz ibadetlerini yapmaktan alıkoyar. Mürid evli ise eşini boşamamalı, evli değil ise Allah basiretini açıncaya kadar bulunduğu hal üzere kalmalıdır. Nihayetinde nefsini yok etme ve şeytanı uzaklaştırma imkânı bulunduğu ilâhî marifet kapıları açılır. İşte o zaman yasak olan evlilik caiz olur.¹¹³ Gazzâlî'ye göre mürid, marifette güçleninceye kadar evlenmemelidir. Zira evlenme onu girdiği yoldan alıkoyacak bir meşgale teşkil eder. Eşi ile alakanmaya teşvik eder.¹¹⁴ Sühreverdî'ye göre ise, evliliğe ancak nefsi uslanıp rıfk ile muameleyi hak ettiği zaman adım atmalıdır.¹¹⁵

104 Gazzâlî, *a.g.e.*, II/I, s. 447.

105 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/I, s. 268.

106 *Avârif*, s. 339.

107 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 598.

108 *Minah*, aynı yer.

109 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/I; s. 239.

110 *Minah*, aynı yer.

111 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 597.

112 *Minah*, s. 111.

113 *Minah*, s. 112.

114 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/I, s. 226.

115 *Avârif*, s. 205.

19. Mürîd, kalbini nerede olursa olsun üstadına bağlamalıdır.¹¹⁶

Ayrıca mürîd, tarikata girmeden önceki arkadaşları kendisini rahatsız ediyor ise arkadaşlarını değiştirmeli, ipek v.b. şeylerden mamûl, modaaya uygun elbiseler yerine sade elbiseleri tercih etmelidir. Zira böyle bir elbiseyle nefse istediğini vermekle onu tahrik eder.¹¹⁷ Gülmek ve özellikle de şeyhin huzurunda bu fiili yapmaktan sakınmalıdır.¹¹⁸ Gazzâlî'ye göre yasaklanan mizah aşırı ve devamlı olanıdır. Şakacılığa ve gülmeye devam oyun ve eğlence ile meşgul olmaktır. Oyun mübah, fakat devamı mezmumdur.¹¹⁹

Zikredilen âdâba riâyet, bidâyetteki sâlikin kemâle ermesinde önemli esaslardır. Bütün bu edepler yeme, içme, kıyafet v.b. günlük temel ihtiyaçlardan kibir, riya, gıybet, haset gibi sakınılması gereken davranışlara, bakış terbiyesine ve hatta mürîdin özel hayatına varıncaya kadar bir disiplin ve nizamı beraberinde getirir.

3.2. Mürîdin Şeyhine Karşı Âdâbı

Başterzi, mürebbsi şeyhi ile birlikte iken bulunması gereken edepleri ikinci kısım olarak zikreder.¹²⁰ Sühreverdî'ye göre bu, mürîdin tâbi olması gereken en önemli edeptir.¹²¹ Kuşeyrî *er-Risâle*'sinde "Şeyhlere Hürmet" başlığı altında bu hususun ehemmiyetine dair sūfîlerden örnekler getirir.¹²² Bu edepler şöyledir:

1. Mürîd, mürşidinin önünden yürümemelidir. Ancak geceleyin şeyhe arız olacak herhangi bir şeyi gidermek için şeyhin önünden yürüyebilir. Çünkü gece yürüyüşünde taş, kuyu, kayma, sendeleme, karşılaşılan zararlı hayvanlar, düşman veya aniden korku veren tehlikeli bir şey olabilir.¹²³
2. Mürîd, sadece kendisi ve şeyhinin bulunduğu bir sofrada yemek yememelidir. Bilakis, şeyhinin yemeğini bitirmesini bekleyip ondan arta kalanı yemelidir. Çünkü karşılıklı yerse şeyhten bazı şeyleri görebilir. Çoğu kere mürîd, şeytanın kendisine verdiği vesvese ile bunun içine girer.¹²⁴
3. Şeyhin huzurunda uyumamalı, bir yere yaslanmamalı ve esnememelidir. Böyle bir davranış, şeyhe hürmetsizliğin kaynağıdır.¹²⁵
4. Şeyhin mürîdler için tertip ettiği zikir meclislerine devam etmelidir. Her şeyhin imdâdı, kendi virdinde olur. Şeyhin virdini terk eden, yardımdan mahrum kalır. Mürîd, zikir meclisinden geri kalmasında bir mani' olursa bunu şeyhine söylemelidir.¹²⁶

116 *Minah*, s. 61.

117 *Minah*, s. 113.

118 *Minah*, s. 116.

119 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/1, s. 287.

120 *Minah*, s. 117.

121 *Avârif*, s. 520.

122 Kuşeyrî, *a.g.e.*, ss. 511-513.

123 *Minah*, aynı yer.

124 *Minah*, aynı yer.

125 *Minah*, s. 118.

126 *Minah*, aynı yer.

5. Mürîd, şeyhi ümmî dahi olsa va'zından ve tezkirinden ayrı kalmamalıdır. Çoğu zaman mürîde derste ilim ve amelden varlığını imar eden bir husus açılır.¹²⁷
6. Şeyhin huzurunda edepli, uyanık, heyecanlı, telaşlı, sekinet ve vakarla kölenin efendisinin huzurunda oturması gibi oturmalıdır.¹²⁸ Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.¹²⁹ Mürîdin sesi yüksek ise sesini alçaltarak konuşmalıdır. Bu hususta Sühreverdî ile hemfikirdir. Bunun delili Allah Teâlâ'nın şu sözüdür: **"Ey inananlar! Seslerinizi, Peygamberin sesini bastırarak şekilde yükseltmeyin ."**¹³⁰ Nitekim mürebbi mürşidler, nebiler ve mürselinin varisleridir. Sühreverdî de bu minvalde düşünür.¹³¹ Ona göre mürîd, şeyh ile gizli konuşmadan önce sadaka vermelidir. Nitekim sahabeden Hz. Ali böyle yapmıştır.¹³² Şeyh ile konuşurken başı eğmeli, cevap vermek icap ederse uzun süre yüzüne bakarak konuşmamalıdır. Uzun bakış, şeyhin heybetini azaltır ve bereketini giderir.¹³³ Kuşeyrî de bu minvalde düşünür.¹³⁴
7. Rüya ve havâtırını şeyhine anlatmalı, şeyhinden güzel hallerini veya zıddına dair hiçbir şeyi gizlememelidir. Zira şeyh doktor gibidir. Doktorun da hastasına muttali olması gerekir.¹³⁵ Sühreverdî'ye göre kerâmât cinsinden bir şeyi de gizlememeli, Allah Teâlâ'nın bildiğini şeyhinden saklamamalıdır. Açmaktan utandığı hususu ima ve işaret yoluyla zikredebilir.¹³⁶
8. Şeyhin huzuruna zâhiren ve bâtinen abdestli bir şekilde, selâm vererek ve teslim olarak girmek gerekir.¹³⁷ Şeyhini göreceği bir yere oturmalıdır. Onun mürîdden ihtiyacına dair bir şey istemesi durumunda hemen hizmetine koşmalıdır.¹³⁸
9. Herhangi bir maksatla şeyhinin kapısına gelen mürîd, şeyh ister halvette, evde yahut menzilinde olsun kapısını çalmamalıdır. Kapı veya perde arkasında durmalı, Allah Teâlâ'yı cehrî olarak zikretmelidir. Şeyh onu işitir ve girmesine izin verirse mürîd de girer. Bu durum mürîdin, şeyhin bulunduğu hali taşımaya güç yetiremeyecek şekilde görmesi korkusundan kaynaklanır. Rivayet edilir ki; "Bir mürîd şeyhinin huzuruna izinsiz girer ve şeyhini göremez. Onu aramaya başlar. Mürîde şeyhin orada olduğu söylenir. O mekâna tekrar girer ve onu yine orada bulamaz. İkinci defa da döner. Üçüncüsünde otururken

127 *Minah*, aynı yer.

128 *Minah*, aynı yer.

129 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 600.

130 Hucurat, 49/2.

131 *Minah*, s. 119; *Avârif*, ss. 524-526.

132 *Avârif*, s. 535.

133 *Minah*, aynı yer.

134 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 600.

135 *Minah*, aynı yer.

136 *Avârif*, s. 532.

137 *Minah*, s. 120.

138 *Minah*, aynı yer.

bulur. Şeyh ağzını açar açmaz müride “Böyle yapma. Eğer ilk girdiğinde bana yaklaşırsa idin seni yakacak bir halde idim.” der. İzin istemek, bilinen bir sünnettir.¹³⁹

10. Şeyhin izni olmaksızın yolculuğa çıkmamalıdır.¹⁴⁰ Kuşeyri'ye göre vaktsiz sefere çıkmak mürid için öldürücü bir zehirdir.¹⁴¹
11. Mürid, şeyhin huzurunda esnememeli ve bağdaş kurarak oturmamalıdır. Ancak şeyh, bağdaş kurarak oturmayı emrederse bu durum hariptir. O zaman bu şekil caiz olur.¹⁴²
12. Şeyhin yastığı, seccadesi gibi ona mahsus ve onun kullandığı herhangi bir şeyini kullanmamalı, seccadesine basmamalı ve oturmamalıdır. Çünkü her şeyin bir hakikati, onun atfettiği bir hali, müridinden gizlediği bir vâridi vardır.¹⁴³ Yastığını kullanmak ve seccadesine basmak şeyhe hürmetsizliği akla getirir. Yine mürid, şeyhi için addedilen bir mekânda bulunmamalıdır. Şeyh kendine ait özel mekândan ayrılırsa zikir yeri dahi olsa şeyhin hakikati orada hazır olduğu için yeri boş bırakılmalıdır. Ancak halifenin halkada olması durumunda halife, isterse oturabilir veya edeben terk de edebilir.¹⁴⁴
14. Şeyh, elbiselerinden birini müride verir ve onu giy derse hemen onu giymelidir. Mürid, kendisine hediye edilen şeye edepsizlik olmasın diye nefsinde şeyhinin ahlâkı, zâhirî ve bâtinî halleri üzere olmaya çalışır. Çünkü hediyeliğin de idrak edilen bir hakikati vardır. Allah Teâlâ'nın **“O'nu hamd ile tesbih etmeyen hiçbir şey yoktur.”**¹⁴⁵ sözü buna delildir.
15. Şeyhine hizmetten bıkmamalıdır. Müridin bir saat şeyhinin hizmetinde bulunması bir sene riyazetten daha faziletlidir. Şeyhin ehline, dervişlere ve ihvâna hizmette bulunmak, sefer veya hazarda olmak arasında fark yoktur. Rivâyete göre “Şeyh, müridi hayvanlara bakmak üzere ahırda görevlendirir. Zaman geçer ve şeyhin vefatı yaklaşır. Yolun ileri gelenleri şeyhin yanında toplanırlar ve halifenin kim olacağı konusunda birbirleriyle yarışır. Şeyh ise “Falanı bana getirin.” der. Ahırda görevlendirilen o müridi getirirler. Şeyh ona postunu serer ve ihvâna sohbet etmesini ister. O da hâzırûnu hayran bırakan bir konuşma yapar ve şeyhin vefatından sonra yerine postnişin olur.”¹⁴⁶
16. Şeyhin meclisinde çok oturmamalıdır. Bu davranış, kalpte ona hürmeti azaltır.¹⁴⁷ Şeyhine yüzüne karşı sırtını asla çevirmemeli ve her halinde onu müşâhid olarak görmelidir. Allah Teâlâ'nın şu sözü de-

139 *Minah*, s. 120.

140 *Minah*, aynı yer.

141 Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 597.s

142 *Minah*, aynı yer.

143 *Minah*, s. 121.

144 *Minah*, aynı yer.

145 İsrâ, 17/44.

146 *Minah*, s. 122.

147 *Minah*, s. 123.

lildir: **"Bilmiyorlarmış gibi, Allah'ın Kitabı'nı arkalarına attılar."**¹⁴⁸

Şeyh o mekânda olmasa dahi adet olduğu üzere efendisinin huzurunda olduğunu tahayyul ederek, oturduğu yere ta'zim, sekinet ve vakarla oturmalıdır.¹⁴⁹

17. Şeyhin verdiği elbiseyi kimseye vermemelidir. Çünkü o elbisede çoğu zaman kendisi için dareyn saadetini bahşeden ve Allah'ın huzuruna yaklaştıran sırlardan bir sır dürülür.¹⁵⁰
18. Şeyhin tesbihi ile zikretmemeli¹⁵¹ elbisesini giymemelidir. Bu, mürid için günah sayılmıştır. Zira şeyhin elbisesini giyenin günaha bulaşması, giymeyenin günaha bulaşmasından daha çirkin ve fecidir.¹⁵²
19. Şeyhin ailesi, arkadaşları ve etbaini sağlığında olduğu gibi vefatından sonra da saygı göstermelidir. Onlara gösterilen ta'zim ve hürmet, şeyhe yapılmış gibidir.¹⁵³
20. Şeyhe muhabbeti hiçbir zaman kaybetmemelidir. Zira şeyh, hidayete ve irşada davet eder. Müridler şeyhe duydukları sevgide farklılaşırlar. Nebi'nin sevgisi her mümine vaciptir. Hz. Peygamber **"Sizden birinize ailesinden, çocuklarından ve bütün insanlarda daha sevimli olmadığım müddetçe tam iman etmiş olmaz."** buyurur.¹⁵⁴ *İhyâ*¹⁵⁵ ve *er-Risâle*¹⁵⁶'de bu hususta bir bölüm yer alır.¹⁵⁷
21. Şeyhin huzuruna imkân oldukça sevinçle girmelidir. Mürid, şeyhi hakkında her hangi bir kimseden çirkin bir şey işitse dahi gücü yettiğince onu reddetmeli, daha güzel bir icabetle cevap vermelidir.¹⁵⁸
22. Şeyhin yazdığı eserleri okumalıdır. Okuduğu ilim dalından şeyhinin eserlerinden daha geniş bir mevzuya ulaşmak isterse veya şeyhin, te'lifatında devretmesi gibi zaruret haricinde şeyhinin eserlerini öncelemesi gerekir. İlmi her hangi bir kimseden talep etmemelidir. Şeyhi o ilmi bilmez ve ona "İstediğinden oku." derse o da tarikat ehlini seçer.¹⁵⁹
23. Şeyhine "niçin" dememelidir. Mes'eleyi zikrettikten sonra sükût etmeli ve soruyu tekrarlamamalıdır. Ona cevap verirse ne ala. Cevap vermezse elini öperek oradan ayrılır ve kalbiyle cevaptan yüz çevirir. Bunun için şöyle denilmiştir. "Şeyhine niçin, neden diyen kimse ebedi iflah olmaz."¹⁶⁰ Kuşeyri ve Sühreverdi de bu minvalde düşünür.¹⁶¹

148 Bakara, 2/101.

149 *Minah*, aynı yer.

150 *Minah*, s. 124.

151 *Minah*, aynı yer.

152 *Minah*, aynı yer.

153 *Minah*, aynı yer.

154 Buhâri, "İman", 8; Müslim, "İman" 69-70.

155 *Minah*, s. 124; Gazzâli, *a.g.e.*, IV/1, ss. 534-618.

156 *Minah*, aynı yer; Kuşeyri, *a.g.e.*, ss.495-507, 511

157 *Minah*, s. 124

158 *Minah*, s. 125.

159 *Minah*, aynı yer.

160 *Minah*, aynı yer.

161 *Avârif*, s. 533; Kuşeyri, *a.g.e.*, s 594.

24. Mürîd, kendisini azarlasa bile şeyhini sevmelidir. Zira hocalar, te'dib ve Allah'ın rızasına takrib için böyle yaparlar. Çoğu zaman onlar bu şekilde müridlerin sıdkını ve ihlasını imtihan ederler.¹⁶²
25. Şeyhinin zamanının en kâmilî ve şehrinin en iyisi olduğuna itikad etmelidir.¹⁶³ Sühreverdi'ye göre müridin mürşidinin başkalarından daha kabiliyetli olduğuna inanması gerekir.¹⁶⁴
26. Şeyhin genel ve özel sırrını ifşa etmemelidir. Şeyhler bazen külli işlere dair sırları gizlemek üzere müridine tebliğde bulunur.¹⁶⁵
27. Şeyhin kalbini kıracak bir davranışta bulunmamalıdır. Nasıl ki babanın kalbini kıracak bir şeyi yapmak caiz değilse şeyhine de bunu yapmak caiz değildir. Bu hususta şöyle denilmiştir. "*Hocamı babamın hakkından önde tutarım. / Babamdan dolayı izzet ve şerefe nail olsam da / O kalbin terbiyecisidir ve o kalp cevherdir. Baba ise cismin terbiyecisidir ve cisim ise sedeftir.*"¹⁶⁶
28. Şeyhin izni olmaksızın ölü veya diri hiçbir şeyhi ziyaret etmemelidir. Ziyaret etmesi halinde de "es-selâmu aleyküm" sözü haricinde başka bir şey söylememelidir.¹⁶⁷
29. Kendisine isabet eden her hayrı şeyhinin bereketiyle Allah'tan bilmelidir.¹⁶⁸
30. Mürîd, tam bir teslimiyetle dinî ve dünyevî her hareketinde kendi görüşüne muhalif dahi olsa şeyhiyle istişare ederek onun nazarı üzere olmalıdır. Mürîd, şeyhe itiraz etmez. Musa (a.s.) ve Hızır (a.s.) kıssasında Hz. Musa, Hızır ile sohbeti sırasında, edep şartlarını yerine getirerek, kendisiyle arkadaşlık yapmak için bazı şartlar ortaya koyar. Hızır ona arkadaşlığın devam etmesi için bazı şartlar öne sürer ki bu da ona karşılıklıta bulunmamaktır. Musa bu şartları iki defa bozunca "**İşte bu, seninle benim ayrılmamızı gerektiriyor.**"¹⁶⁹ der.¹⁷⁰ Sühreverdi'ye göre müride mürşidinin halinden her hangi müşkil geldiği zaman Musa-Hızır kıssasını hatırlamalıdır.¹⁷¹ Mürîd, gâsil elindeki meyvit gibi şeyhine tam bir teslimiyet göstermelidir. Bu, en önemli deptir.¹⁷²
31. Şeyhin ibadetlerini ve sosyal hayatını araştırması müride caiz değildir. Şeyhin ne zaman, ne kadar uyuduğu, ne zaman kalktığı, riyazetini ve ne yediğini de araştırmamalıdır. Çoğu zaman bu hallere muttali olmak, kâmil insanların hallerini bilmediği için şeyhinin makamını noksanlaştırır.¹⁷³

162 *Minah*, aynı yer.

163 *Minah*, s. 126.

164 *Avârif*, s. 532.

165 *Minah*, aynı yer.

166 *Minah*, s. 127.

167 *Minah*, aynı yer.

168 *Minah*, aynı yer.

169 *Kehf*, 18/78.

170 *Minah*, s. 128.

171 *Avârif*, s. 530.

172 *Minah*, aynı yer.

173 *Minah*, aynı yer.

32. Şeyhin boşadığı veya vefatından sonra dul kalan hanımıyla evlenmemelidir. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi Resûlullah'a uymak içindir. İkincisi, dünyada iken bir insanın hanımı ahirette de onun hanımıdır. Böylesi bir davranış, su-i edeptir.¹⁷⁴
33. Şeyhinin tertip ettiği topluca yapılan zikre toplanmakta geri kalma-malıdır. Mürîdler için tertip edilen zikir meclislerine gelmemek, şeyhe karşı edepsizliktir.¹⁷⁵ Çoğu zaman mürîde tek başına yetmiş sene zik-redip de fetholunmayan şey zikir halkalarında fetholunur.¹⁷⁶

Mürîdin yoluna muhabbeti ve manevî terakkisinde mürebbisine hizmet, teslimiyet, sadakat ve samimiyeti gerektiren bir ahlâk üzere olması maksuda ermesi için bir araçtır. Nitekim sadık mürîdin sermayesi muhabbet ve teslimiyettir. Mürîd, matlub ve maksuduna ancak kendi şeyhinin irşad ve yol göstermesiyle vasil olabilir. Onun ile mürşidi arasındaki ilişki doktor ile hastası arasındaki ilişki gibidir. Doktor hastasının her haline muttali olmalıdır ki tedavi için ilacını versin. Hasta da kendini doktorunun ellerinde şifaya bir ümid açsın. Zira kalbî hastalıkların tedavisi zordur.

3.3. Mürîdin İhvâna Karşı Âdâbı

Başterzi'ye göre, ihvân, ehun'un cemidir. Kardeşler demektir. Şeyhe, halifelerden birine veya ihvânına biat eden kişi kastedilir. Mürîdin ihvânına dair edep-leri çoktur. Başlangıçta mürîdin edep-lerin hepsiyle bir defada ahlâklanması gerekmez. Aksine tedric ile olmalıdır. Çünkü mürîd başlangıçta ihvânın hakkından ziyade Allah'ın hakkı ile meşguldür. Mürîdin Allah'ın hakkıyla insanların hakkını kemâl üzere cem etmeye kudreti yoktur. Seyr-i sülûkunu bitirdiği ve kâmil insanların mertebesine ulaştığı zaman âdâbın tamamıyla ahlâklanması istenir. Abdestin sahih olması için nasıl ki bütün azaların yıkanması gerekiyorsa ahlak-ı hamideye ulaşmak için de tüm edep-lere riayet etmelidir. Bu edep-ler şöyledir:¹⁷⁷

1. Müslümanların maslahatına çalışmalıdır. Vârid olmuştur ki; **"Kul kardeşinin yardımında bulunduğu sürece Allah da onun yardımında bulunur."**¹⁷⁸ İhvâna yaptığı hizmet, işlerini görmekle minnet ve eziyet vermeyi aklına getirmemelidir. Sadık mürîd, ihvâna hizmetini onunla elde edeceği mertebe ve yükseleceği şeref olarak görür.¹⁷⁹ Kuşeyrî'ye göre mürîd hizmette "herkesin bende hakkı var, fakat benim kimsede hakkım yok" şeklinde düşünmelidir.¹⁸⁰
2. Allah Teâlâ'nın **"Mü'minler kardeşir."**¹⁸¹ buyruğu gereğince ister itaatkâr ister asi her müslümanı sevmelidir. Zira günahkâr kişinin yalnız-

174 *Minah*, s. 128.

175 *Minah*, aynı yer.

176 *Minah*, s. 129.

177 *Minah*, s. 130.

178 Müslim, "Zikir", 11; Tirmizî, "Hudud", 3; "Birr", 19.

179 *Minah*, s. 131.

180 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 597.

181 Hucurât, 49/10.

- ca fiilleri kerih görülür.¹⁸² İhvâna karşı merhametli olmalıdır. Allah Teâlâ, Nebî'nin vasfını anlatırken "**Mü'minlere rauf ve rahimdir.**"¹⁸³ buyurur.
3. İhvânın mahremiyetini araştırmamalı, küçük günahları hususunda konuşmamalı, aksine onların kusurlarını örtmelidir. Nebî'nin şu sözünden dolayı ki, "**Kim kardeşinin kusurlarını araştırırsa Allah da onun kusurlarını araştırır. Allah kimin kusurlarını araştırırsa çocuklarının arasında bile olsa onu rezil eder.**"¹⁸⁴ "**Kim bir müslümanın kusurunu örterse Allah da onun dünya ve ahirette kusurlarını örter.**"¹⁸⁵ Çoğu kere o günahkâr günahlarını temizlemiş olarak gelir de diğeri o hal üzere kalır.¹⁸⁶ Gazzâlî de bu minvalde düşünür.¹⁸⁷
  4. İhvâna düşmanlığını ilan eden kimseyle dost olmamalıdır. İhvân, tek bir vücut gibidir. Birini üzen şey, hepsini üzer.¹⁸⁸
  5. Namaz vaktine abdestli girmeleri için aileleri içerisinde dahi olsalar vakit girmeden önce abdeste ve cemaatle namaza teşvik etmelidir. Gece namazına uyandırmayı şefkatle yapmalıdır. Bununla beraber kendi haliyle mağrur olmaması için ihvânı uyandırmayı, uykusuzluğuna rağmen ibadetinden daha hayırlı görmemelidir.¹⁸⁹
  6. Nefsini kardeşlerinin en aşağısı olarak görmelidir. Allah Teâlâ "**Kendinizi temize çıkarmayın. O, sakınanı çok iyi bilir.**"¹⁹⁰ buyurur. Rivayet edilmiştir ki "Kim nefsinin diğer arkadaşlarından daha üstün görürse o iblis gibidir. Çünkü iblis, "**Ben ondan hayırlıyım.**"¹⁹¹ demiştir.
  7. Riyâset ve imâmet konusunda hevesli olmamalıdır. Çünkü kendi nefsinin yaptığı bir hatadan dolayı cemaatin ibadetine zarar gelebilir.¹⁹² Kuşeyrî'ye göre mürîd, baş olma ve sivrilme sevdasında olmamalıdır. O sûfilere mürîd ve talebe olmalıdır. Çünkü mürîd beşerî varlığı sönmeyen ve nefsanî afetleri zail olmadan evvel murâd haline gelirse önüne bir hicab çıkabilir.¹⁹³
  8. İhvân içerisinde eza veren herkesi bağışlamalıdır. Allah Teâlâ "**Öfkelerini yenerler, insanların kusurlarını affederler. Allah iyilik yapanları sever.**"¹⁹⁴ buyurur. Sadık mürîd, evvela ihvânın eziyetlerine tahammül etmeli, sonra da karşılık vermemeli, aldırmmamalıdır. Kuşeyrî,¹⁹⁵ Gazzâlî¹⁹⁶ ve Sühreverdî¹⁹⁷ bu minvalde düşünür.

182 *Minah*, aynı yer.

183 *Tevbe*, 9/128.

184 Tirmizî, "Birr ve Sıla", 85.

185 Müslim, "Zikir", 11; İbn Mâcece, "Hudud", 5.

186 *Minah*, s. 132.

187 Gazzâlî, *a.g.e.*, II/II, s. 495.

188 *Minah*, aynı yer.

189 *Minah*, s. 133.

190 *Necm*, 53/32.

191 *A'raf*, 7/12.

192 *Minah*, s. 134.

193 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 605.

194 Âli İmrân, 3/134.

195 Kuşeyrî, *a.g.e.*, s. 598.

196 Gazzâlî, *a.g.e.*, III/I, s. 410-415; II/I, s. 455.

197 *Avârif*, s. 324.

9. Mürîde, 'ihvân seni sevmiyor' denilse dahi diğerlerinin yanında dedi-kodu sözü ve onu tasdik edecek bir sözü dinlememelidir. İhvânı hakkında nakledilen sözü doğrulamamalı ve onlara iltifat etmemelidir. Allah Teâlâ. **"Ey İman Edenler! Size bir fasık haber getirdiği zaman onu araştırın."**¹⁹⁸ buyurur.
10. Muamelede güzellik ve yücelikle ihvânı öncelemelidir. Sevdiği şeyler hususunda kendisini ihvânına karşı tercih ederse o kimse iflah olmaz Allah Teâlâ, **"Kendileri zaruret içinde bulunsalar bile onları kendilerinden önde tutarlar."**¹⁹⁹ buyurur.²⁰⁰ Sührevrdî'ye göre sûfilere isara (başkalarını kendine tercih) sevk eden sebep, tabiatlarındaki halka karşı son derece acıma duygusu ve şefkatle, dindeki yakınlarının kuvvetli oluşudur.²⁰¹ Ayrıca mürîd, dünyevî ve uhrevî zor işleri yapmak konusunda ihvân içerisinde öncü olmalıdır.²⁰²
11. Zikir ve ilim meclislerinde ihvânı uykusuyla rahatsız etmemelidir. Tembelliğini izhar eder ve bu gibi konularda gevşeklik gösterirse, kendisini örnek alanların günahından da payını alır.²⁰³
12. Zikir meclisi henüz tamamlanmadan oradan çıkan ilk kişi olmamalıdır. O zaman, kötü bir yol çizmiş olur. Hadiste **"Kim kötü bir yol çizerse kıyamet gününe kadar ona tabi olan herkesin günahı diğerine de yüklenir."**²⁰⁴ buyrulur. Zikir meclislerinden çıkmak zikredenlerin kalbini zayıflatır.²⁰⁵
13. Zikir meclislerine ve ibadet yerlerine gelmeye dair ihvânın sayısını arttırmaya gayret etmelidir.²⁰⁶ Onları irşad etmeli, şer'î ve örfî âdâbı samimiyetle öğretmelidir.²⁰⁷
14. Hadiste buyrulduğu üzere **"Sana güvenerek emanet veren kimseye emaneti iade et. Sana ihanet edene ihanet etme."**²⁰⁸ ihvâna zulüm edenlere karşı, zulüm ile karşılık vermelerinin yanlış olduğunu bilmelidir.²⁰⁹
15. İhvândan kimsesi olmayan hastaların hizmetinden özellikle geceleri gafil olmamalıdır. Bir kimse hasta ve ona harcamada bulunacak kimsesi yoksa malından ona harcamada bulunması veya ödünç vermesi gerekir.²¹⁰ Gazzâlî'ye göre kardeşliğin hakkı yardıma muhtaç olduğunda istemesine mahal bırakmadan ihtiyacına koşturur.²¹¹

198 Hucurât, 49/6.

199 Haşr, 59/9.

200 *Minah*, s. 135.

201 Avârif, s. 315.

202 *Minah*, aynı yer.

203 Buhârî, "Salat" 89; Müslim, "Birr", 65; Tirmizî, "Birr", 18.

204 Müslim, "Fezâilu's-sahabe", 23; Ahmed b. Hanbel, *a.g.e.*, IV/359.205 *Minah*, s. 136.206 *Minah*, aynı yer.207 *Minah*, aynı yer.

208 Ebû Dâvud, "İcare", 81.

209 *Minah*, s. 137.210 *Minah*, s. 137.211 Gazzâlî, *a.g.e.*, II/I, s. 436.

16. Şuan ve geçmişte olanlar ile gelecekte eziyetlerin kendisine isabet edeceği düşüncesiyle kalbi hüzne gark etmemelidir.²¹² Kuşeyri dünya işleri ile alakalı hüznün kötü ve çirkin olduğunu kaydeder.²¹³
17. Sarih, kapalı, ima ve işaretle de olsa ihvânı zemmetmemelidir. Zira bu, buğza sebebiyet verir ve düşmanlığa düşürür. Sarih olması açıktır. İşaretli olması ise mesela; ihvândan sorana şöyle demesi gibi "Zâhiren iyi olduğunu biliyoruz." Bu sözde batinının çirkinliğine ima vardır. Mürîd, bu gibi söze dikkatli olmalı ve mümkün olduğunca öyle sözlerden sakınmalıdır.²¹⁴
18. İhvândan çirkin bir haslet gördüğü zaman, kardeşinden o haslet yok oluncaya kadar ona her türlü şekilde destek olmalıdır.²¹⁵
19. Resûlullah'ın "**Mü'minin kardeşine gıyabında ettiği dua müstecaptır.**"²¹⁶ buyruğu gereğince gizli ve açık ihvâna dua etmelidir.²¹⁷ Başterzi, Sühreverdî²¹⁸ ve Gazzâlî²¹⁹ ile hemfikirdir.
20. Misafir ihvâna zorlanmadan, kolayına gelenle ikram etmelidir.²²⁰ Gazzâlî "Rub'u'l-âdât" bahsinde bu hususa değinir ve Başterzi ile hemfikirdir.²²¹
21. İhvândan kimsenin kendisini göremeyeceği seher veya uyku vakitlerinde buldukları mekânı temizlemeli, gördüğü pislikleri de konuşmamalıdır.²²²
22. İhvânın zaruri ihtiyaçlarını nafîleye önceliklemelidir. Çünkü yaygın bir hayır, fâiline tahsis edilmiş bir hayırdan daha faziletlidir.²²³ İhvânın iyiliği için çabalamalı, onlardan muzır şeyleri defetmelidir.²²⁴

Başterzi ihvânın tek bir vücut gibi olduğunu, bu yolun ihvâna karşılıksız hizmet, cömertlik, af, kusur örtme, eziyete tahammül ve hüsn-i muameleden geçtiğini ifade eder. Haddizatında mezkur edepler, Allah Resûlü'nün vücuda getirdiği İslam ümmetinin temel nitelikleridir. Bu görüşler cemaat ve bütünlüğün, birbirine sıkıca bağlanmanın, Allah için sevmenin Müslüman toplumlarında ulaşılması gereken nihai hedef olduğunu gözler önüne serer.

SONUÇ

Mustafa b. Abdurrahman Başterzi açısından değerlendirildiğinde, XIX. yy.da Cezayir'de yaşamış, ilmî ve tasavvufî faaliyetlerde bulunmuş ve bu

212 *Minah*, aynı yer.

213 Kuşeyri, *a.g.e.*, s. 278.

214 *Minah*, s. 138.

215 *Minah*, aynı yer.

216 Müslim, "Zikir", 23; Muhammed b. İsmail el-Buhârî, *Edebü'l-Müfred*, (te'lif: Fazlu'l-lah el-Ceylânî), by, Mektebetü'l-İslamiyye, 1969, I/219, (Hadis nr: 625).

217 *Minah*, aynı yer.

218 *Avârif*, s. 571.

219 Gazzâlî, *a.g.e.*, II/I, s. 461.

220 *Minah*, s. 139.

221 Gazzâlî, *a.g.e.*, II/I, s.30.

222 *Minah*, aynı yer.

223 *Minah*, aynı yer.

224 *Minah*, s. 140.

alandaki eser vermiş önemli bir şahsiyettir. Halvetiyye'nin Kuzey Afrika'daki en yaygın kollarından biri olan Rahmâniyye tarikatı şeyhi Başterzi, şeyh-mürîd-ihvan ilişkisinde gerekli olan saygı, sevgi, sıdk, ihlas, teslimiyet ve güzel ahlak gibi hususları ayet ve hadislerden deliller getirerek açıklamış, kendisinin de atıfta bulunduğu üzere *İhyâ* ve *er-Risâle*'den iktibaslarla bulunmuştur. Edeplere riayet, mürîdin seyrinde daha yüksek mertebelere gelmesi için gereklidir. Cenâb-ı Hakk güzel ahlak ile bezenmeyi emretmiş ve bunun peygamberinin gönderiliş gayesi olduğunu ifade etmiştir. Buradan hareketle Rahmâniyye'nin kitap ve sünnetten ayrılmayan bir çizgide olduğu da görülmüştür.

Tasavvufun "tamamen edepten ibaret olduğu; her hâlin, her vaktin bir edebi olduğu" düşüncesi Başterzi'nin görüşlerinde önemli yer tutar. Başterzi, bidâyetteki mürîdin edepinin hepsiyle bir defada ahlâklanmasının mümkün olmayacağını, aksine bunların tedric ile olması gerektiğini ifade eder. Ona göre tasavvuf yoluna girip bu yolda yürümek isteyen kişi evvela terk-i dünya ile nefsi masiva tehlikesinden arındırıp, kalbi her türlü mülevvesâtta temiz ve saf hale getirerek işe başlamalıdır. İntisap ettiği şeyhine tam itaat ve teslimiyetle bağlanmalı, itiraz illetinden sıyrılıp şeyhinin görüşlerini kendi düşüncelerinin önüne geçirmeli, onu zamanının ekmel ve erşadı olarak görmelidir. Mürşidinin peygamber varisi olduğu bilinciyle ona karşı muamelesinde kusur etmemelidir. Kalbini şeyhine rabt etmeli, başka gönüllere meyletmemelidir. Zira bu yol ikilik kabul etmez. Ayrıca mürîd, ihvânın işlerine koşan, elinden tutan, söz ve fiilleriyle onlara zarar vermeyip aksine onlardan muzır şeyleri def eden kimse olmalıdır. Onların hayır ve felâhı için her türlü gayretin sarf edilmesi gerekir. İhvânın birbirlerine sıdk u ihlas ile sarılması, gönüllerinin imar ve ihyası için gereklidir. Ona göre ihvâna hizmet, nafîle ibadetten önce gelir. Bu da failine tahsis edilmiş bir hayırdan ziyade umuma şamil kılınmış bir menfaatin daha elzem olduğunu gösterir.

Tüm bu bilgilerin ışığında şunu söyleyebiliriz ki, Cezayir'de en yaygın tarikatlarından biri olan Rahmâniyye, öncekilerin fikriyatını destekler ve onlara muhalif bir görüş ileri sürmez. Müellifin de tanımladığı gibi edepler, nefis terbiyesi ve ahlakın güzelleşmesi içindir.

KAYNAKÇA

- Abdullah İbn Mübarek, *Kitabu'z-zühed*, trc: M. Adil Teymur, Seha Neşriyat, İstanbul, 1992.
- Ahmed B. Hanbel, *Müsned*, (I-VI), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- 'Akabî, Salâh Müeyyed, *et-Turuku's-sûfiyye ve'z-zevâyâ bi'l-Cezâyir, Târihuhâ ve neşâtuuhâ*, Beyrut: Dârü'l-Burak, 2002.
- Aşkar, Mustafa, "Bir Türk Tarikatı Olarak Halvetiyye'nin Tarihi Gelişimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili", *AÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, XXXIX, ss. 535-563.
- Aydın, Abdullah, *Doğuş Devrinde Tasavvuf ve Hadis*, Ankara: Seha Neşriyat, 1986.
- Başterzi, Mustafa b. Abdurrahman *Kitâbu'l-Minahu'r-Rabbâniyye fî beyâni'l-manzûmeti'r-Rahmâniyye*, Kasantina: Dârü'l-ba's, 2003.

- Buhârî, Muhammed b. İsmail, *Edebü'l-müfred*, (I-II), (te'lif: Fazlu'l-lah el-Ceylânî), by: Mektebetü'l-İslamiyye, Hamis (?), 1969.
- , *Sahih*, (I-VIII), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Colonna, Fanny, "XIX ve XX. Asırda Aurés'te Süfi Tarikatlar: Cezayir'deki Dini Güçlerin Sosyal Tarihine Bir Katkı", *İslam Dünyasında Tarikatlar*, Alexander Popovic, Gilles Veistein. (çev: Osman Türer) İstanbul: Sûf Yay., 2004, ss. 469-510.
- Cürcanî, Ali b. Muhammed, *Tarîfât*, Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1985.
- De Jong, Frederick, "Mustafa Kemâleddin el-Bekrî (1688-1749): Halvetiyye Geleneğinin Yeniden İhyâsı ve İslahı (?) (çev: Ramazan Muslu), *SAÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 11/2005, ss. 69-83.
- Develioğlu, Ferid, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi, 1988.
- Deylemî, Şiraveyh b. Şehredâr, *Müsnedü'l-firdevs*, tah: Saïd b. Besyûnî Zeghlûl, Beyrut/Lübnan: Dâru'l-kütübî'l-ilmîyye, 2010.
- Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as, *Sünen*, (I-V), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Gazzâlî, Ebû Hâmid Muahammed, *İhyâu 'ulûmî'd-dîn*, (I-IV) trc: Ahmet Serdaroğlu, İstanbul: Akçağ Yay., 1985.
- Hıfnevî, Ebu'l-Kâsım Muhammed, (I-II), *Ta'rîfu'l-halef bi ricali's-selef*, Cezayir: Piyer Fontâne eş-Şarkıyyâ Matbaası, 1906.
- Hınşelâvî, Zaïm, "el-Manzûmetü'r-Rahmâniyye fi'l-âdâbi's-şer'iyyeti'l-müte'allikati bi't-tarikati'l-Halvetiyye", *Mâ verâü'n-nas*, Alger: Kültür Bakanlığı Yay., 2008, ss. 287-301.
- Hindî, Ali el-Müttakî, *Kenzu'l-ummâl fî süneni akvâl ve'l-ef'âl*, (I-XVII), Beyrut: Matbaatü'l-belâğa, 1979.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezîd, *Sünen*, (I-II), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Kara, Mustafa, *Tasavvuf ve Tarikatlar Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yay., 1999.
- Kâşânî, Abdurrezzak b. Ahmed, *Letâifu'l-a'lâm fî işarâtu ehli'l-ilhâm: Tasavvuf Sözlüğü*, (çev: Ekrem Demirli), İstanbul: İz Yayıncılık, 2004.
- Kavas, Ahmet, "Rahmâniyye", *DİA*, XXXIV, (İstanbul 2007), s.418
- Kehhale, Ömer Rıza *Mu'cemu'l-müellifin: Terâcimu musannifi'l-kütübî'l-Arabiyye*, (I-XV), Beyrut: ts.
- Kuşeyrî, Abdulkerim b. Hevâzin, *Tasavvuf İlmine Dair Kuşeyrî Risâlesi*, (haz: Süleyman Uludağ), İstanbul: Dergâh Yay., 1991.
- Miftâh, Abdülbâkî, *Ezvâun 'ale't-tarikati'r-Rahmâniyyeti'l-Halvetiyye*, Cezayir: 2004.
- Muslu, Ramazan, *Anadolu'da Tasavvuf Yolları*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2007.
- , *Mustafa Kemâleddin Bekrî ve Tasavvufî Görüşleri*, İstanbul: Erkam Yay., 2005.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyin b. el-Haccâc, *Sahih*, (I-III), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Nüveyhiz, Adil, *Mu'cemu a'lâmi'l-Cezâyir*, Beyrut: Müessesetü Nuveyhizi's-Sekâfiyye 1980.
- Ömer b. Kayne, *Şahsiyyetün Cezâiriyye*, Kasantina: Dâru'l-biat, 1983.
- Rabî' B. Selâme, *el-Hayâtü'l-edebîyyetü fî Kasantiniyye*, Kasantina: Vüzaretü't-ta'lim, 2005.
- Sühreverdi, Ebû Hafs Şihâbuddin Ömer, *Avârifu'l-Mearif*, (*Gerçek Tasavvuf*), trc: Dila-ver Selvi, İstanbul: Semerkand Yay., 2008.
- Şemseddin Samî, *Kamus-ı Türkî*, İstanbul: Dersaadet, 1317.
- Tirmizî, Muhammed b. İsa, *Sünen*, (I-V), İstanbul: Çağrı Yay., 1981.
- Tosun, Necdet, "Silsile", *DİA*, XXXVII, (İstanbul: 2009), ss. 206-207.
- Uludağ, Süleyman, "Halvetiyye", *DİA*, XV (İstanbul: 1997), ss. 393-395.
- , "Âdâbü'l-mürîd", *DİA*, I, (İstanbul: 1988), ss. 336-337.
- , *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yay., 2012.
- Vicdânî, Sadık *Tarikatlar ve Silsileleri*, *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, haz: İrfan Gündüz, İstanbul: Enderun Kitabevi, 1995.
- Yılmaz, H. Kamil, *Aziz Mahmud Hüdayî Hayatı, Eserleri, Tarikatı*, İstanbul: Erkam Yay., 2007.
- <http://www.rahmaniaconstantine.com>. (15.07.2011)